

Accesul la educație al maghiarilor din România. O analiză multivariată¹

Adrian Hatos

Universitatea din Oradea

Krisztina Bernáth

Universitatea Creștină Partium
Oradea

During the transition period, the topic of Hungarian university-level higher education in Romania has been very intensely debated as its polemic has been often characterized by ethnicist and nationalist arguments. One major issue of the debate is, however, that, in Romania, Hungarians have lower chances of access at tertiary education than the Romanian citizens. The present study aims to clarify the situation of the distribution and the covariates of educational, and subsequently social, chances among citizens of Romanian and Hungarian ethnicity in Romania. Using the consolidated data of the Romanian Public Opinion Barometer of 1998-2004 (N = 11 040) our multivariate analyses start from three models of the status achievement: the ethnic determination model, the social reproduction model and the structural mobility model.

Though bivariate analyses indicate that there is significant gap of educational in educational chances for Hungarians, measured through educational achievement, multivariate analysis proves that the hypothesis of lower educational chances of Hungarians from Transylvania does not hold. However, educational inequalities seem to be more an interregional issue: Seklerland, with an overwhelming majority of Hungarians, provides significantly lower chances of attaining a higher education diploma than the rest of Transylvania. One explanation for this could rely on the modernization deficit of the region. The topic requires further research in order to clarify the impact of the diverse covariates on career decisions and status attainment.

Introducere

Teza șanselor școlare reduse ale maghiarilor din Transilvania

În perioada de tranziție tema învățământului universitar în limba maghiară în România a fost intens dezbătută, accentele adeseori acute ale polemicii izvorând cel mai frecvent din caracterul etnic/naționalist al argumentelor și al registrelor emoționale și

politice invocate (Papp, 1998, Magyari-Vincze, 1999, Erdei-Papp, 2001, Murvai, 2000a, Murvai, 2000b, Hantz, 2006).

Argumentele aduse pentru restaurarea universității Bolyai cu predare în limba maghiară deținând autonomie deplină sunt susținute prin apelul la *drepturi* de natură multiplă. Întâlnim discursuri care folosesc *argumente* de tipul celor *umane* generale (amintind exemple de umilire a cadrelor didactice și a studenților maghiari – Documente de pe site-ul Bolyai Kezdeményező

Bizottság, 2006, Somai 2007), tipic *minoritare* (pericolul de asimilare ; lipsa șansei de a urma unele specializări în limba maghiară ; limba oficială a administrației în universități este cea română ceea ce constituie o barieră pentru studenții nevorbitori de limba română ; tinerii maghiari sunt sub-reprezențați la nivelul învățământului universitar ; liniile de studiu maghiare din universități sunt subordonate celor române, neavând putere de decizie privind organizarea procesului educativ etc. – de exemplu, Magyari-Vincze, 1999, Veress, 2000, Chiribucă-Magyari, 2003, Csata, 2004, Hantz, 2006), *argumente europene* (trebuie amintit în special suportul Consiliului Europei privind aplicarea caracterului multicultural al Universității „Babeș-Bolyai” prin respectarea tratatelor care vin în suportul minorităților etnice – în special declarația din mai 2007 inițiată de Comitetul de Inițiativă Bolyai și europarlamentari din Ungaria), iar unele *argumente* pledează pentru respectarea *drepturilor educaționale* (accesul la educație în limba maghiară la fiecare nivel educațional – de exemplu, Kurdi-Ring, 1999, Weber, 2000, Veress, 2000, Hantz, 2006).

O teză frecvent menționată în legătură cu necesitatea înființării/restaurării universității maghiare de stat este cea a inegalității de șanse educaționale dintre tinerii maghiari din România și populația majoritară, mai ales în ceea ce privește accesul la nivelul terțiar. Într-adevăr, potrivit datelor recensământului din 2002 proporția celor cu studii superioare este mult mai scăzută în rândul populației de etnie maghiară (4,48% față de 6,60%), ceea ce ar dovedi deficitul de șanse educaționale al maghiarilor. Datele statistice din 2004/2005 arată că la fiecare 10 000 de locuitori români numărul studenților este de 300, pe când în populația maghiară același indicator este de 207 (de exemplu, Documente de pe site-ul Bolyai Kezdeményező Bizottság, 2006). Un argument similar este preluat de Csata (2004) care, analizând date statistice privind numărul de școli în care predarea se face în limba maghiară și numărul de studenți care învață în limba maghiară, sugerează că evoluția accesului la educație în limba maternă indică șanse școlare mai mici pentru tinerii maghiari decât pentru cei care aparțin etniei majoritare.

Tabelul 1. Elevii care învață limba maghiară în România

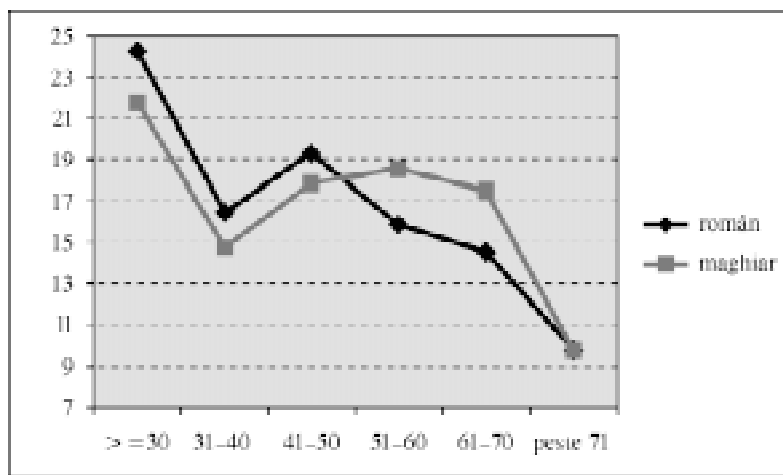
An școlar	În România, total	Din care învață în limba maghiară	Procent (%)
1989-1990	5 380 141	231 893	4,3
1990-1991	4 843 569	236 708	4,9
1991-1992	4 559 610	222 826	4,9
1992-1993	4 397 521	216 663	4,9
1993-1994	4 289 123	211 380	4,9
1994-1995	4 303 540	208 652	4,8
1995-1996	4 330 774	202 545	4,7
1996-1997	4 297 119	196 158	4,6
1997-1998	4 245 808	198 808	4,7
1998-1999	4 223 444	197 279	4,7
1999-2000	4 089 033	190 335	4,6
2000-2001	4 032 127	187 140	4,7
2001-2002	3 972 245	187 156	4,7

Sursa : preluat din Csata, 2004, 101.

Accesul la educație este un resort fundamental pentru atingerea unei anumite destinații de status, în condițiile în care în România, la fel ca în țările dezvoltate, sporește importanța cantitativă a „noii clase mijlocii”, definită în primul rând prin capitaluri educaționale înalte (Larionescu, Mărgineanu, Neagu, 2006) și înzestrată cu rate mari de participare economică, culturală și politică. În același timp, mobilitatea școlară este în scădere, iar tendințele de reproducere a inegalităților sociale prin transmiterea intergenerațională a statuturilor educaționale relative din ce în ce mai evidentă (Cârțână, 2000, Hatos, 2006). Pe de altă parte, inegalitatea șanselor înregistrată acum nu face decât să continue o discriminare instituționalizată în perioada național-comunismului când accesul la învățământul superior în limba maghiară a fost drastic limitat (Casta, 2004).

Descrierea șanselor școlare și, implicit a celor sociale, ale tinerilor maghiari din România, doar prin ratele de participare în învățământul în limba maghiară sau chiar și prin participarea la un anumit nivel de instrucție este însă, în mod evident superficială. În primul rând, tinerii maghiari nu învață și nu au învățat doar în limba maghiară,

ci, neîndoielnic, o bună parte au ales, de-a lungul timpului, sau părinții lor au ales, să studieze în limba română. Această decizie poate fi îngrijorătoare pentru cei care privesc învățământul în limba maghiară ca pe o cale de preservare a culturii maghiare din Transilvania, dar poate avea efecte benefice pentru îndeplinirea obiectivelor de status ale tânărului. În al doilea rând, cifrele citate în unele dintre lucrările la care am făcut referire, începând cu cele din tabelul 1, nu țin cont de efectele de cohortă care influențează ponderea tinerilor maghiari în rândul întregii populații școlarizabile. Este clar, pe baza datelor demografice, că populația maghiară este mai îmbătrânită decât cea română, iar ponderea maghiarilor în rândul celor școlarizabili a tins să fie sensibil mai mică decât ponderea generală a populației maghiare în populația României, cel puțin în ultimele trei-patru decenii (vezi graficul 1). Aceasta ar putea explica, în bună măsură, procentul mai mic de studenți printre cei de etnie maghiară. Ponderea relativ mai mică a tinerilor maghiari a fost întreținută, în perioada de după 1990, și de fenomene de migrație definitivă a unei bune părți a populației active de etnie maghiară.

Graficul 1. Distribuția pe grupe de vârstă a maghiarilor și a românilor din Transilvania (%) (sursa: Baza de Date Consolidată a Barometrului de Opinie Publică 1998-2004)

Mai mult, anumite păreri (Fox, 2000) susțin că sistemul de cote procentuale folosit la admiterea în programele de studii în limbă maghiară de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj îi favorizează pe aspiranții maghiari, datorită concurenței mai mici pentru locurile bugetare (ceea ce poate semnifica o cerere mai mică de diplome universitare din partea tinerilor maghiari din Ardeal), dar și a accesului mai facil la burse de studii.

Este clar, prin urmare, că existența unor șanse școlare semnificativ mai mici ale maghiarilor, atât în prezent, cât și pentru generațiile trecute, relativ la cele ale românilor, nu este dovedit cu argumente solide.

Obiective

În consecință, studiul nostru dorește să contribuie la clarificarea descrierii distribuției șanselor școlare între români și maghiari, ținând cont de numeroasele covariante ale lungimii carierelor școlare. Premisa de bază a testelor noastre multivariate este că teza inegalității de șanse trebuie testată în condițiile controlului anumitor variabile al căror efect se poate confunda cu cel al apartenenței etnice. Analizele au ținut cont de trei modele fundamentale de producere a destinației de status educațional :

- modelul determinării etnice, cel presupus de susținătorii discriminării educaționale pozitive la promovarea în carieră școlară, în baza căruia accesul la educație este diferențiat în funcție de apartenența etnică ;
- modelul reproducerii sociale, care este un model al imobilității sociale, potrivit căruia statusul educațional final depinde de statusul educațional de origine, măsurat în cazul nostru prin nivelul de instrucție al tatălui subiectului ;
- modelul mobilității structurale, potrivit căruia statusul de destinație depinde de poziții educaționale disponibile în funcție

de anumite caracteristici structurale, precum perioada istorică sau cohortă, care pot fi asociate cu anumite specificități ale politicilor educaționale, gradul de dezvoltare al regiunilor de rezidență sau tipul localităților sau, folosind alte cuvinte, disponibilitatea ofertei educaționale care determină un anumit nivel al costurilor directe, dar și al celor indirecte ale educației.

Testarea acestor modele se va face urmând un demers de elaborare (vezi Sandu, 2006), în care unele relații vor fi testate prin proceduri de tabulare bivariată simplă, iar testarea multivariată a modelelor descrise mai sus va fi realizată folosind o tehnică dezvoltată în special în cadrul studiilor de stratificare și mobilitate, modelarea log-liniară ierarhică. Menționăm că intenția autorilor nu este de a produce modele exhaustive de explicare a carierelor școlare, ci doar de a contribui la un astfel de demers prin testarea impactului apartenenței etnice asupra variabilei centrale – nivelul de instrucție al persoanelor adulte din județele Transilvaniei.

Date. Metodă

Pentru a testa diversele efecte asupra nivelului de instrucție a maghiarilor și a românilor, am folosit baza de date consolidate ale Barometrului de Opinie Publică din perioada 1998-2004, din care am exclus persoanele născute după 1977, deoarece acestea, la data efectuării analizelor (2006) ar fi avut o mare probabilitate de a fi înaintea finalizării carierei școlare. În majoritatea analizelor am folosit însă doar un subset de date din județele Transilvaniei (inclusiv Crișana, Maramureș și Banat).

Variabile și măsurare

Variabilele centrale ale studiului sunt : nivelul de instrucție a subiectului, măsurat

nominal pe patru categorii (fără școală și primar, gimnazial, școala profesională și liceu, postliceal și studii superioare), și apartenența etnică. Variabilele contingente au fost: nivelul de instrucție a tatălui (cu o scală identică cu nivelul de instrucție a subiectului), regiunea de rezidență (Secuime și restul Transilvaniei), tipul localității de reședință (urban și rural), genul și cohorta (patru categorii: născuți înainte de 1937,

născuți între 1938 și 1950, între 1950 și 1973 și cei între 1974 și 1977).

Rezultate

O simplă verificare a relației dintre apartenența etnică și nivel de instrucție în România arată că, între maghiari și români, există o puternică disimilaritate în ceea ce privește nivelurile de instrucție (tabelul 2).

Tabelul 2. Nivelul de instrucție pe etnii (procente și reziduuri standardizate ajustate față de frecvențele teoretice)

	<i>Fără școală, primar</i>	<i>Gimnaziu</i>	<i>Școală profesională, liceu</i>	<i>Postliceal, facultate</i>	<i>Total</i>
Român	15,7	20,8	44,8	18,6	100
	6,3	- 8,3	- 0,8	4,0	
Maghiar	9,9	29,6	45,9	14,6	100
	- 6,3	8,3	0,8	- 4,0	
Total	15,3	21,5	44,9	18,3	100

$$P(\chi^2) < 0,01$$

Reziduurile standardizate ale calculului lui χ^2 arată că printre români sunt supra-reprezentate categoriile extreme ale scalei nivelurilor de instrucție, în timp ce la maghiari are o pondere semnificativ mai mare decât cea teoretică categoria absolvenților de studii gimnaziale. Sunt aceste discrepanțe rezultatul unei determinări etnice ale destinației școlare ale locuitorilor țării sau efectul altor covariante?

Lectura modelelor multivariate din paginile următoare impune o notificare relativă la impactul genului și al tipului localității de reședință. Este evident că aceste două variabile au un impact semnificativ asupra șanselor școlare în orice context. Modele log-liniare explorative au confirmat acest lucru, nivelul de instrucție a subiecților fiind influențat semnificativ de ambele variabile. În același timp, modelele la care facem referire au arătat că relațiile de maxim interes din lucrare – dintre nivelul de instrucție a

subiectului pe de o parte, etnie și regiune, pe de altă parte, nu sunt afectate de gen sau de tipul localității de reședință. Mai mult, nici unul dintre efectele reținute în modelele prezentate în acest studiu nu este afectat semnificativ de introducerea celor două variabile, chiar dacă acestea se asociază marginal cu unele dintre caracteristicile urmărite – în special cu cohorta și cu nivelul de instrucție al tatălui. Pentru simplificarea prezentării și a înțelegerii materialului am renunțat, în modelele expuse în lucrare, la aceste două variabile a căror eficiență în producerea traiectoriei școlare a indivizilor repetăm, nu o ignorăm.

Un prim model în care am inclus nivelul de instrucție a tatălui, nivelul de instrucție final a subiectului, cohorta din care face parte și etnia arată că doar relația dintre cohortă și apartenența etnică este nesemnificativă. Nivelul de instrucție a tatălui, dar și nivelul de instrucție a subiecților sunt asociate direct cu apartenența etnică.

Tabelul 3. Model log-liniar 1. Interacțiuni semnificative între nivelul de instrucție al subiectului, etnie, nivelul de instrucție a tatălui subiectului și cohortă

Interacțiuni
(cohortă, nivel de instrucție a subiectului)
(cohortă, nivel de instrucție a tatălui subiectului)
(nivelul de instrucție a subiectului, nivel de instrucție a tatălui subiectului)
(nivel de instrucție a subiectului, etnie)
(nivel de instrucție a tatălui subiectului, etnie)
N = 11 040 P(LR ²) > 0,05 P(χ ²) > 0,05

Parametrii log-liniari, corespunzători interacțiunilor din tabelul de mai sus, arată care este natura relațiilor dintre perechile selectate controlând efectul celorlalte caracteristici incluse în analiză (tabel 9, anexa)². Parametrii asocierii dintre nivelul de instrucție de origine și cel de destinație se comportă corespunzător unui tabel de mobilitate afectat de o puternică mobilitate ascendentă structurală (nu există coeficienți pozitivi sub diagonala principală, în același timp, numărul pozițiilor superioare sporește puternic de la generația părinților la generația subiecților) și de o semnificativă inerție intergenerațională a pozițiilor educaționale, având în vedere faptul că parametri pozitivi cei mai puternici sunt cei de pe diagonala principală. Interpretarea parametrilor asocierii dintre nivelul de instrucție al taților și momentul nașterii subiecților subliniază faptul că, fiecare dintre generațiile născute până în 1974 au avut părinți mai educați decât cei din cohortele anterioare. Diferențele cele mai dramatice sunt cele dintre nivelul de instrucție a părinților subiecților cei mai tineri, în rândul cărora avem ponderea cea mai mare de părinți cu studii liceale și superioare. Un pattern similar – chiar dacă nu atât de consistent – este relevat și de parametrii relației dintre nivelul de instruc-

ție a subiectului și perioada în care s-a născut. Cifrele arată că subiecții sunt cu atât mai educați, cu cât sunt mai tineri, cu excepția notabilă a parcurgerii studiilor superioare, în acest caz avantajăți fiind cei născuți între 1961 și 1973. Faptul că ponderea persoanelor cu studii superioare printre subiecți cei mai tineri (născuți între 1974 și 1976) este mai mică decât în cazul generațiilor anterioare se datorează, pe de o parte, faptului că o bună parte din această cohortă nu își încheiase ciclul școlar, dar și atenuării mobilității educaționale structurale în cazul generațiilor celor mai tinere.

Cele mai interesante, în contextul analizelor noastre, sunt cifrele care arată interacțiunile dintre apartenența etnică și măsurile nivelului de instrucție. În timp ce părinții maghiari care au parcurs ciclul mediu – de asemenea, inferior și superior – sunt într-un avantaj nesemnificativ din punct de vedere statistic, ponderea taților de etnie română cu studiile elementare este semnificativ mai mare, decât cea a maghiarilor aflați în aceeași situație. Potrivit acestor date, părinții subiecților maghiari sunt mai bine reprezentați în categoria celor cu studii superioare. Impactul etniei asupra nivelului de instrucție de destinație arată o relație într-o bună măsură răsturnată: românii sunt avantajăți, având

în vedere parametrii pozitivi semnificativi pentru studiile medii și superioare și parametrul puternic negativ corespunzător studiilor primare. Comparația parametrilor log-liniari cu tabelul de contingență al celor două variabile semnaleză o diferență notabilă: în timp ce frecvențele marginale cuprind abateri semnificative în favoarea maghiarilor pentru absolvirea studiilor gimnaziale, în cazul parametrilor log-liniari, această asociere dispare sugerând că aceste abateri marginale sunt condiționate de interacțiunea cu celelalte variabile din model.

Deocamdată, datele arată că maghiarii din eșantionul nostru au realizări școlare semnificativ mai slabe decât românii. Semnificația acestor constatări este conturată de comparațiile dintre generațiile părinților și cele ale descendenților din eșantion: dacă pentru generațiile părinților putem vorbi de un oarecare avantaj al maghiarilor, situația este inversată în cazul descendenților. Generațiile de români născute până în 1977 au cules roadele unei mobilități școlare importante, avantaj care a lipsit, se pare, maghiarilor.

Putem ajunge la concluzia, că maghiarii nu au beneficiat de mobilitatea structurală școlară ascendentă din perioada comunistă în aceeași măsură ca și românii, irefutabilă? Și dacă această ipoteză este adevărată, poate fi ea explicată prin mecanisme instituționalizate ale discriminării directe sau este un rezultat indirect – chiar dacă posibil dorit – al unor dinamici de dezvoltare diferite în funcție de anumite caracteristici asociate cu distribuția locuitorilor maghiari? Confirmarea celei de-a doua ipoteze ar constitui relevarea a ceea ce în limbajul analizei multivariate este numit „paradoxul lui Simpson” (Agresti, 1991, 138). Paradoxul amintit se confirmă dacă două variabile – în cazul nostru apartenența etnică și nivelul de instrucție – sunt independente condițional – relația marginală dintre acestea fiind diferită de asocierile parțiale pe categoriile altor variabile.

Ipoteza condiționării regionale

Rămâne de stabilit care sunt variabilele care ar putea interveni într-un astfel de model de independență.

Ritmurile de dezvoltare și, prin urmare, oportunitățile de îmbunătățire a resurselor umane, cât și capacitatea de atragere a acestora au fost neuniforme în România. Astfel, în ciuda expansiunii puternice a învățământului, mai ales a celui elementar, în perioada de după Marea Unire (Livezeanu, 1998), Transilvania a rămas, în 1930, alături de Bucovina, regiunea cu cea mai înaltă rată a alfabetizării din România (Iancu, Scurtu, 2003, 663). Politica de omogenizare socială, susținută prin măsuri tenace de discriminare pozitivă în favoarea celor proveniți din categoriile dezavantajate anterior³, atât în perioada interbelică, cât mai ales în primele două decenii de comunism, prin industrializarea unor regiuni rămase în urmă, cât și prin forțarea mobilității geografice a personalului instruit superior puteau provoca un handicap al județelor Transilvaniei în ceea ce privește educația. Chiar dacă discrepanțele dintre regiuni, în ceea ce privește producția industrială se redusese la 85% între regiunile cele mai dezvoltate și cele mai puțin dezvoltate, Transilvania, laolaltă cu Banatul și Muntenia, era, încă din 1970, printre cele mai industrializate regiuni ale țării (Dobrescu, Blaga, 1973, 126). Premisa de eterogenitate regională este și mai plauzibilă atunci când vorbim despre distribuția capitalului uman în regiunile locuite de maghiari. Maghiarii sunt concentrați în mare măsură în Secuime, care este o regiune cu indicatori de dezvoltare medii în comparație cu cei ai restului Transilvaniei (Sandu, 1999), ceea ce implică și stocuri de educație mai precare (vezi tabelul 4)⁴. Admițând chiar măsurările lui Sandu din lucrarea citată, în comparație cu restul țării, indicatorii capitalului educațional din județele secuiești se situează peste media națională, dar nu impresionează prin raportare strictă la Transilvania, unde se

află județele cu populațiile cele mai educate din țară : Clujul, Timișul, Sibiu și Brașovul. Tabelul 4 arată, pe de-o parte, că populația din Vechiul Regat are un avantaj în raport cu restul Transilvaniei în ceea ce privește înzestrarea cu diplome superioare, în timp ce diplomele de nivel mediu sunt mult mai frecvente în Transilvania, inclusiv Secu-

imea. Pe de altă parte, referindu-ne la modalitatea de măsurare a stocului de educație întrebuițată în Sandu (1999), este evident că, agregând cifrele corespunzătoare ponderii absolvenților de liceu și celei a absolvenților de studii postliceale și superioare, diferențele dintre regiuni dispar (63,2% în Ardeal, 62% în Secuime și 63,2% în Vechiul Regat).

Tabelul 4. Regiune și nivel de instrucție al subiectului (procente și reziduuri standardizate ajustate față de frecvențele teoretice)

	Fără școală, primară	Gimnaziu	Școală profesională, liceu	Postliceal, facultate	Total
Ardeal	13,9	22,9	46,1	17,1	100
	- 5,0	2,8	3,1	- 2,1	
Secuime	8,0	30,0	49,0	13,0	100
	- 5,4	5,1	2,3	- 3,3	
Alta	17,0	20,8	43,7	18,5	100
	6,8	- 4,5	- 3,8	3,2	
Total	15,9	21,6	44,5	18,0	100

$P(\chi^2) < 0,01$

Tabelul de contingență a regiunii de rezidență a subiectului – codificată în trei categorii (Vechiul Regat, Secuime și restul Transilvaniei – inclusiv Banatul și Crișana)

cu nivelurile de instrucție a tatălui subiectului conduce la rezultate care confirmă, în continuare, tezele noastre (tabelul 5).

Tabelul 5. Regiune și nivel de instrucție a tatălui (procente și reziduuri standardizate ajustate față de frecvențele teoretice)

	Fără școală primară	Gimnaziu	Școală profesională, liceu	Postliceal, facultate	Total
Ardeal	44,3	32,8	17,9	5,1	100
	- 7,6	7,6	1,7	- 1,1	
Secuime	36,4	44,8	15,6	3,2	100
	- 4,9	6,9	- 0,6	- 1,7	
Alta	52,9	24,8	16,6	5,7	100
	9,1	- 9,9	- 1,4	1,7	
Total	50,1	27,5	16,9	5,5	100

$P(\chi^2) < 0,01$

În același timp, nivelul de instrucție a subiectului depinde de apartenența etnică, la fel ca și în analizele pe tot eșantionul (tabelul 6).

Tabelul 6. Nivelul de instrucție pe etnii în Transilvania (procente și reziduuri standardizate ajustate față de frecvențele teoretice)

	Fără școală primară	Gimnaziu	Școală profesională, liceu	Postliceal, facultate	Total
Român	13,5	21,2	47,4	17,9	100
	4,0	- 7,0	1,0	3,1	
Maghiar	9,6	29,9	46,0	14,5	100
	- 4,0	7,0	- 1,0	- 3,1	
Total	12,5	23,3	47,1	17,1	100

$$P(\chi^2) < 0,01$$

Ponderea subiecților cu studii superioare este semnificativ mai mare în Vechiul Regat decât în Ardeal și, mai ales, mai mare decât în Secuime. Tot aici, avem procentul cel mai mare de persoane fără educație sau doar absolvente ale claselor primare. Aceste date, precum și procentele importante ale celor cu studii medii din zonele locuite de maghiari, confirmă statistic așteptările noastre chiar dacă indică o dezvoltare mai mult centrată pe industrie și servicii în Transilvania și o conservare mai rezistentă a specificului agricol în zonele din afara arcului carpatic, pe de o parte și, probabil, o extindere semnificativă a funcționarilor cu studii superioare în aceeași regiune.

Pentru a controla efectul specificului regional în dotarea cu capital educațional vom elimina din analizele următoare subiecții din afara Transilvaniei. Comparațiile dintre români și maghiari nu vor fi afectate de vreme ce 94,5% dintre maghiarii din Baro-

metrul Consolidat locuiesc în Transilvania. În același timp, vom face distincția, în continuare, între locuitorii din Secuime și cei din restul Transilvaniei, ponderea celor cu studii gimnaziale fiind mult mai mare în prima regiune.

Analiza log-liniară construită cu ajutorul noii variabile confirmă paradoxul lui Simpson (tabelul 7). Am putut, prin eliminarea locuitorilor din afara Transilvaniei din baza de date și prin identificarea celor din Secuime, să elaborăm un model în care nivelul de instrucție a subiectului este independent condițional de apartenența etnică. La nivelul locuitorilor din Transilvania, asocierea dintre nivelul de instrucție și apartenența etnică este determinată de faptul că maghiarii sunt concentrați în Secuime, iar aici avem o distribuție după niveluri de instrucție diferită din punct de vedere statistic, într-o măsură semnificativă, de cea din restul Transilvaniei.

Tabelul 7. Model log-liniar 2. Interacțiuni semnificative între nivelul de instrucție al subiectului, etnie, nivelul de instrucție a tatălui subiectului, cohortă și regiune

Cohortă, nivel de instrucție al subiectului
Cohortă, nivel de instrucție a tatălui subiectului
Nivel de instrucție a subiectului, nivel de instrucție a tatălui subiectului
Nivel de instrucție a subiectului, regiune
Regiune, etnie
N = 3249 (cazuri valide)
$P(LR^2) > 0,05$
$P(\chi^2) > 0,05$

Față de primul model, modificările operate schimbă dramatic unele dintre interacțiunile dintre variabile (vezi anexa, tabelul 10). Cea mai importantă schimbare este cea suferită de relațiile dintre variabilele de interes: nivelul de instrucție al tatălui și apartenența la etnia maghiară sau română. Dacă în primul model, aceste interacțiuni

cuprindeau parametri λ semnificativi, diferențierea dintre regiunile Transilvaniei și eliminarea subiecților din Vechiul Regat anulează orice relație semnificativă.

Parametri relației dintre nivelul de instrucție a subiectului și regiunea din Transilvania în care domiciliază subiectul sunt și ei interesați (tabelul 8).

Tabelul 8. Parametri λ ai relației dintre regiune și nivelul de instrucție a subiectului

Educația subiectului * regiune	Ardeal	Secuime
Fără școală, primar	- 0,31*	0,31*
Gimnazial	- 0,12	0,12
Școală profesională, liceu	0,22*	- 0,22*
Studii superioare, postliceal	0,20*	- 0,20*

*Coeficienți semnificativi la $p < 0,05$

Controlând celelalte variabile incluse în modelare, inclusiv apartenența etnică, probabilitatea de a deține o anumită diplomă educațională de către cineva din Secuime, comparativ cu cei din restul Transilvaniei, este cu atât mai mică, cu cât nivelul diplomei este mai înalt.

Discuție și concluzii

Întrucât celelalte interacțiuni sunt similare cu cele din primul model log-liniar, putem rezuma concluziile analizelor din această regresie.

Rezultatul cel mai important este că nu se susține ipoteza șanselor educaționale mai mici ale maghiarilor din Transilvania din generațiile născute până în 1977, comparativ cu cele ale românilor din același spațiu geografic și din aceeași cohortă. Într-adevăr, locuitorii de etnie maghiară dispun de un stoc de diplome superioare mai sărac decât românii ardeleni, absolvenții de studii medii, mai ales ale ciclului elementar al acestui nivel, fiind mai bine reprezentați în rândul maghiarilor. Analizele statistice demonstrează că acest handicap este doar aparent, el fiind generat de inegalități de șanse școlare variabile la nivel interregional. Secuimea, cu

o puternică concentrare de vorbitori ai limbii maghiare, apare ca o regiune nefavorabilă absolvirii de studii liceale și profesionale, dar și superioare, în timp ce aceeași regiune concentrează un număr mare de persoane cu studii elementare comparativ cu restul Transilvaniei. În plus, genul și tipul localității de rezidență, primul independent condițional de nivelul de instrucție, iar al doilea asociat marginal cu acesta, nu influențează relațiile dintre apartenența etnică, regiune și nivelul de instrucție final – motiv pentru care nu le-am inclus în modelele prezentate aici.

Dependența stocului de educație de regiune, în Transilvania, poate fi interpretată în mai multe feluri, care trimit la judecăți și recomandări pentru politici diferite. În rezonanță cu obiectivele acestui studiu, putem considera șansele școlare mai mici ale celor din Secuime față de cei din celelalte regiuni ale Transilvaniei drept indiciu al unei discriminări regionale care, având în vedere specificul etnic al regiunii, maschează o politică etnică ostilă minorității maghiare. Acest argument se poate testa prin evaluarea rețelei de școlarizare din regiune și a investițiilor în educație, comparativ cu cea din restul Transilvaniei, atât în perioada regimului comunist cât și în anii care au urmat acestuia.

Este posibil ca rezultatele noastre să fie produsul de tip „efect pervers” al deciziilor de investiție individuală în educație. Tinerii maghiari din Secuime și părinții acestora, rezidenți în medii omogene din punct de vedere lingvistic, estimându-și ca reduse șansele de acces în învățământul superior și-ar fi putut limita aspirațiile educaționale la nivelul mediu. În acest caz, handicapul educațional înregistrat este rezultatul unui factor structural – omogenitatea lingvistică și slaba asimilare a limbii române consecutivă – cât și a unui politic – prin gâtuirea învățământului superior în general și a celui în limba maternă în special. Inexistența oricărui institut de învățământ superior în Secuime în perioada comunistă a scăzut, la rândul ei, atractivitatea unui traseu educațional avansat.

O altă interpretare care poate fi invocată, cu argumente plauzibile, este cea care face apel la fluxuri migratorii – câștiguri și pierderi de resurse umane, interne și externe – diferite de la o regiune la alta dintre cele considerate. Efectele migrației interne sunt corelative aspectele ipotezelor deja formulate : gradul redus de modernitate a zonei a făcut ca emigrarea temporară, pentru studii, în afara Secuimii – să devină permanentă. În același timp, lipsa de oportunități economice și profesionale din regiune a încurajat emigrarea externă masivă a forței de muncă calificate din zonă, mai ales către Ungaria

Cifrele privind fluxurile de migrație externă din România nu confirmă ipoteza alternativă de mai sus. Aceste date nu susțin teza unei emigrări definitive a maghiarilor din România care să influențeze într-o măsură atât de dramatică distribuția capitalului uman încât acest efect să fie înregistrat de analizele noastre

Potrivit lui Sandu și colaboratorilor săi (2004) numărul total de persoane care au emigrat permanent în Ungaria între 1980 și 2003 a fost de 52 682, din care jumătate au plecat înainte de 1990. Presupunând, prin absurd, că toți aceștia sunt de etnie maghiară, un calcul simplu ne arată că ei reprezintă în jur de 3% din populația maghiară a României. Doar în situația greu de crezut că majoritatea acestora sunt originari mai ales dintr-una sau alta din cele două regiuni ale Transilvaniei, luate în considerare, ori că cei mai mulți dintre ei au diplome de studii superioare, putem presupune un efect serios asupra distribuției calificărilor și diplomelor în comunitatea maghiară din România.

Evident că în acest calcul trebuie ținut cont și de migrația temporară, pentru muncă. Cei plecați în aceste condiții nu participă la sondaje, iar absența lor ar fi putut distorsiona rezultatele anchetelor pe care ne bazăm cercetarea. Tot cifrele din Sandu *et al.* (2004) ne arată că rata migrației temporare din județele secuiești se situa, la

data recensământului din 2002, în jurul mediei transilvane (20,5% în Covasna și 27,7% în Harghita), mult mai scăzută decât în câteva alte județe transilvane care constituie surse importante de migranți temporari, precum Bistrița-Năsăud (36,8%) sau Maramureș (35,6%). Având în vedere că structura pe calificări a celor emigrați nu poate fi radical diferită între aceste regiuni, neexistând nici o dovadă că din județele secuiești ar pleca temporar la muncă mai ales cei cu studii superioare, și că rata migrației din județele secuiești nu este excepțională, în raport cu situația din restul regiunii sau a țării, putem concluziona că migrația circulatorie nu a afectat semnificativ împărțirea pe niveluri de instrucție a subiecților din sondajele consultate.

Este evident că nu avem suficiente informații pentru a descrie, fără rețineri, fenomenele de migrație care au afectat populația României. Este evident că nu toți emigranții în Ungaria sunt maghiari, la fel cum este cert că nu toți maghiarii s-au stabilit în Ungaria. Nu știm nici câți dintre ei erau din Secuime și câți din restul Transilvaniei. În plus, despre structura pe niveluri de instrucție a migranților, permanenți sau temporari, nu avem informații. Dacă admitem cifrele din Sandu *et al.* (2004) putem concluziona, totuși, că migrația externă a fost capabilă să afecteze structura educațională a populației maghiare, comparativ cu cea română, într-o măsură care nu afectează semnificativ rezultatele noastre.

Rămâne în picioare, probabil, ipoteza migrației interne, a deplasării resursei umane educate dinspre regiunile sărace spre oportunități către cele mai moderne. În cazul acesta, fluxurile cele mai importante ar fi orientate de la județele secuiești către aglomerări urbane precum Cluj-Napoca sau Târgu-Mureș. Migrația internă, ca și cea externă, confirmă, pe de o parte, decalajele regionale în distribuția oportunităților sociale,

iar pe de altă parte contribuie, prin mecanisme de tipul cercului vicios, la adâncirea acestor inegalități. În cazul acesta, cu cât amploarea este mai mare, cu atât efectul de prezumat este mai important.

Rezultatele și ipotezele din rândurile de mai sus susțin teza deficitului de modernizare al județelor secuiești, comparativ cu celelalte regiuni ale Transilvaniei. Aceasta constituie un fundal suficient pentru șansele școlare semnificativ mai mici ale celor din această regiune, o premisă pentru perpetuarea acestei stări indezirabile, în același timp, cât și un semnal de alarmă pentru diversele instanțe implicate în elaborarea de planuri de dezvoltare. Este destul de clar, de exemplu, că dezvoltarea învățământului superior în limba maghiară în afara județelor secuiești nu va contribui semnificativ la dezvoltarea acestora ci va contribui la drenarea resurselor umane dinspre această regiune.

Evident, rezultatele nu epuizează problema inegalităților de șanse educaționale dintre români și maghiari în Transilvania. O lucrare retrospectivă mult mai ambițioasă trebuie să ia în calcul fenomenele migratorii, atât externe cât și interne, care au afectat distribuția capitalurilor educaționale înregistrate la un moment dat în România. În plus, abordări statistice mult mai sofisticate și robuste necesită diferențierea dintre variabilitatea inter-regională și cea inter-individuală prin aplicarea unor tehnici de modelare multinivel. Pe de altă parte, generalizări referitoare la distribuția șanselor școlare pentru cohortele a căror carieră școlară este în evoluție, presupun analize mult mai detaliate referitoare la grupele de vârstă corespunzătoare, iar o abordare longitudinală ar putea fi benefică pentru clarificarea impactului diverselor covariate, inclusiv al apartenenței etnice, asupra deciziilor de carieră și asupra șanselor sociale.

Note

1. Versiuni anterioare ale materialului au beneficiat de comentarii din partea mai multor colegi. Mulțumim în special domnului prof. Dumitru Sandu pentru observațiile sale detaliate referitoare la specificarea modelelor multivariate și la statisticile utilizate. Autorii sunt răspunzători pentru toate erorile care ar putea afecta materialul.
2. Agresti (1991) descrie în detaliu interpretarea parametrilor λ . Presupunând o colapsare, fiecare tabel de asociere în tabele de 2×2 , fixând linia și coloana parametrului discutat, $e^{4\lambda}$ ne dă raportul de șanse (*odds ratio*) pentru frecvențele din diagonala care o cuprinde. Simplificând, un parametru pozitiv semnificativ indică șanse semnificativ sporite pentru celula respectivă, față de ipoteza de independență, iar parametrul negativ arată șanse diminuate, în condițiile în care celelalte variabile din modelare sunt ținute sub control. Suma parametrilor, pentru fiecare tabel de contingență bivariat, este nulă.
3. O statistică dintr-un volum publicat în Franța în 1946 (Study and Research Centre for Transylvania) arată că, în Transilvania, se produsese până în 1930 creșteri mult mai importante ale ratei alfabetizării în județele cu populație majoritar românească decât în cele cu pondere importantă a etnicilor maghiari. Proporțiile de start au fost, în mod evident, diferite...
4. Măsurarea stocurilor de educație pe județe, operată de Sandu, poate conduce la interpretări diferite față de cele din acest studiu. În articolul citat, indicatorul capitalului de educație la nivel de județ este ponderea absolvenților de liceu, școli postliceale și de facultate din totalul populației de peste 12 ani, la recensământul din 1992. Avem mai multe obiecții la această soluție de operaționalizare. În primul rând, este discutabilă alegerea bazei de calcul a respectivului indicator, care produce subaprecierea stocurilor de educație în județele cu populație mai tânără. Și din punct de vedere conceptual alegerea este hazardată, ținând cont de faptul că la 12 ani carierele școlare sunt arareori finalizate, iar educația acumulată la această vârstă poate fi cu greu considerată un capital, de vreme ce nu poate fi tranzacționată pe piața muncii. În plus, așa cum reiese din tabelul 4, există diferențe interregionale semnificative în ceea ce privește distribuția diplomelor de liceu și a celor superioare, ceea ce ne face să ne îndoim de consistența comparațiilor la care facem referire.

Bibliografie

- *** (1946). Study and Research Centre for Transylvania, Romanian University of Cluj, Transylvania, Boivin and Co Publishers, Paris.
- *** (2006). Documente de pe site-ul Bolyai Kezdeményező Bizottság (BKB – Comitetul de Inițiativă „Bolyai” – CIB) <http://www.bolyai.eu/ervek.php?m=3> (ianuarie 2007).
- Agresti, A. (1991). *Categorical Data Analysis*. New York: John Wiley and Sons.
- Cârțână, Corneliu. (2000). Mobilitatea socială în România. Aspecte cantitative și calitative la nivel național și în profil teritorial. *Sociologie Românească*, 2000,1,105-124.
- Chiribucă, D., Magyari, T. (2003). The Impact of Minority Participation in Romanian Government în Monica Robotin, Levente Salat (ed.). *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-Communist Europe*. Budapesta: LGI Books.
- Csata, Zs. (2004). Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. (Inegalități de șanse în educație al tinerilor maghiari din Ardeal). *Erdélyi Társadalom*, 2004, 1, 99-132.
- Dobrescu, E., Blaga, I. (1973). *Structural Patterns of Romanian Economy*. București: Editura Meridiane.
- Fox, Jon E. (2000). Nationness and everyday life: Romanian and Hungarian university students in Transylvania. Lucrare prezentată la Center for Comparative Social Analysis, Department of Sociology, UCLA.
- Hatos, A. (2006). *Sociologia educației*. Iași: Editura Polirom.

- Horváth, I. (2003). Migrációs hajlandóság az erdélyi magyarság körében (Intenția de migrație a maghiarilor din Ardeal). *Erdélyi Társadalom*, 2003, 2, 39-55.
- Kiss, T., Csata, Zs. (2004). Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben (Cercetări asupra potențialului migrator în Ardeal). În T. Kiss (ed.) *Demografiai folyamatok az ezredfordulón Erdélyben* (Tendințe demografice în Ardeal la răscrucea Mileniului). Cluj-Napoca : Editura RMDSZ- Kriterion, 92-126.
- Kurdi, K., Ring, É. (1999). Kisebbségi felsőoktatási modellek az Európai Unióban és az Erdélyi Magyar Magánegyetem (Modele de educație minoritară în Uniunea Europeană și Universitatea maghiară particulară din Ardeal) <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0002/m000215.html> (februarie 2007).
- Larionescu, M., Mărgineanu, I., Neagu, G. (2006). *Constituirea clasei mijlocii în România*. București : Editura Economică.
- Livezeanu, Irina. (2000). *Cultural Politics in Greater Romania : Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918-1930*, Ithaca : Cornell University Press (București : Editura Humanitas, 1998).
- Magyari, T. (2005). Csak kapus kell? A Bolyai Egyetemmel kapcsolatos diskurzus története (Este nevoie doar de un portar? Istoria discursului legat de Universitatea Bolyai) (20.6.2005) <http://lektur.transindex.ro/?cikk=3332> (februarie 2007).
- Magyari-Vincze, E. (1999). A kolozsvári egyetem és a români maghiar identitás politikája (Universitatea din Cluj și politica identității maghiare din România). *Replika*, 4.
- Murvai, L. (2000a). Magyar nyelvű oktatás Romániában (Educație în limba maghiară în România). În Bodó Barna (coord.). *Români maghiar évkönyv 2000* (Anuarul maghiar din România) – Timișoara-Cluj-Napoca, 2000, Szórvány Alapítvány – Polis.
- Murvai, L. (2000b). Învățământul pentru minoritățile maghiare din România. *Sfera Politicii*, 2001, 97-98.
- Papp, Z.A. (1998). A români maghiar oktatás helyzete (1989) után (Situția educației maghiare din România după 1989). *Magyar Kisebbség*, 3.
- Sandu, D. (2006). Despre explorare în mentalitățile actuale. *Sociologie Românească*, IV, 2, 176-180.
- Sandu, D., Radu, Cosmin, Constantinescu, Monica, Ciobanu, Oana. (2004). *A Country Report on Romanian Migration Abroad : Stocks and Flows after 1989*. Studiu pentru Multicultural Center, Prague, noiembrie, www.migrationonline.cz (august, 2007).
- Somai J. (2007). Ki állíthatja vissza az állami magyar egyetemet? (Cine poate restaura universitatea maghiară de stat). *Krónika*, 01.12.2007 (ianuarie 2007).
- Ștefan, I., Scurtu, I. (2003). Învățământul, științele și tehnica. *Istoria Românilor*, vol. VIII : *România reîntregită*, Scurtu, I. (coord.). București : Editura Enciclopedică, 661-720.
- Veress, K. (2000). Egy egyetemkoncepció az illúzió és a valóság között (Conceptul unei universități între iluzie și realitate). *Magyar kisebbség*, 2, Cluj-Napoca.
- Weber, R. (2000). Érveim I (Argumentele mele) . *Krónika*. 19.02.2000. Traducere de : Bakk Miklós.
- <http://www.kronika.ro/nd.php?name=Sh&what=8202&do=s>

Anexă

Tabelul 9. Parametri ai interacțiunilor de gradul 2 ai primului model log-liniar

<i>Interacțiune</i>	<i>Parametru λ</i>	<i>Valoare parametru</i>	<i>Sig.</i>
Etnie * Educația tatălui	1	0,241	0,001
	2	-0,072	0,354
	3	-0,039	0,620
Etnie * Educația subiectului	1	-0,301	0,009
	2	-0,153	0,069
	3	0,184	0,004
Educația tatălui * Educația subiectului	1	0,919	0,000
	2	0,727	0,000
	3	-0,290	0,001
	4	-0,346	0,065
	5	0,532	0,000
	6	0,226	0,012
	7	-0,456	0,020
	8	-0,288	0,019
	9	0,246	0,008
Etnie * Cohortă	1	0,036	0,669
	2	-0,037	0,627
	3	0,026	0,793
	4	0,106	0,303
Educația tatălui * Cohortă	1	0,674	0,000
	2	0,444	0,000
	3	0,295	0,017
	4	-0,391	0,014
	5	0,211	0,058
	6	0,250	0,017
	7	0,213	0,115
	8	-0,102	0,531
	9	-0,357	0,005
	10	-0,318	0,009
	11	-0,082	0,611
	12	0,108	0,520
Educația subiectului * Cohortă	1	1,174	0,000
	2	0,335	0,069
	3	-0,507	0,031
	4	-0,496	0,038
	5	0,033	0,842

6	0,103	0,412
7	0,048	0,777
8	-0,455	0,011
9	-0,929	0,000
10	-0,568	0,000
11	0,022	0,882
12	0,906	0,000

Tabelul 10. Parametri ai interacțiunilor de gradul 2, al doilea model log-liniar

<i>Interacțiune</i>	<i>Parametru λ</i>	<i>Valoare parametru</i>	<i>Sig.</i>
Etnie * Educația tatălui	1	0,04	0,65
	2	-0,06	0,46
	3	-0,02	0,82
Etnie * Educația subiectului	1	-0,05	0,63
	2	-0,11	0,25
	3	0,05	0,54
Educația tatălui * Educația subiectului	1	0,43	0,01
	2	0,58	0,00
	3	-0,11	0,36
	4	-0,44	0,02
	5	0,36	0,01
	6	0,27	0,01
	7	-0,19	0,33
	8	-0,40	0,02
	9	0,19	0,17
Etnie * Regiune	1	0,50	0,00
Educația tatălui * Regiune	1	0,10	0,21
	2	0,07	0,43
	3	0,15	0,11
Educația subiectului * Regiune	1	-0,31	0,01
	2	-0,12	0,21
	3	0,22	0,00
Etnie * Cohortă	1	-0,01	0,90
	2	-0,12	0,23
	3	0,02	0,86
	4	0,08	0,45
Educația tatălui * Cohortă	1	0,59	0,00
	2	0,39	0,01
	3	0,11	0,43
	4	-0,34	0,05
	5	0,23	0,13
	6	0,15	0,31

	7	0,24	0,11
	8	-0,24	0,18
	9	-0,37	0,05
	10	-0,24	0,17
	11	-0,10	0,59
	12	0,25	0,18
Educația subiectului * Cohortă	1	0,67	0,00
	2	0,08	0,68
	3	-0,32	0,13
	4	-0,38	0,09
	5	0,23	0,21
	6	0,25	0,13
	7	0,04	0,83
	8	-0,49	0,01
	9	-0,71	0,00
	10	-0,36	0,02
	11	-0,04	0,79
	12	0,80	0,00
Regiune * Cohortă	1	0,08	0,43
	2	0,22	0,03
	3	0,07	0,51
	4	-0,08	0,47

Primit la redacție : august 2007